

RECENZE

HRAD STARÝ HERŠTEJN, PIVOŇ A VRANOV V PROMĚNÁCH STALETÍ. BURG HIRSCHSTEIN, STOCKAU UND FROHNAU IM WANDEL DER JAHRHUNDERTE (ED. ZDENĚK PROCHÁZKA, ŠTĚPÁN ZEMEK).

Domažlice 2020.

Obsahem recenzované knihy je celkem devět samostatných textů zpracovaných autorským týmem odborníků z různých historických oborů. První tři texty se zabývají hradem Starý Herštejn, obsahem celkem čtyř textů je Pivoňský klášter a dva texty jsou historické studie. Kniha je doplněna fotografickou a kresebnou dokumentací. Texty jsou opatřeny poznámkovým aparátem.

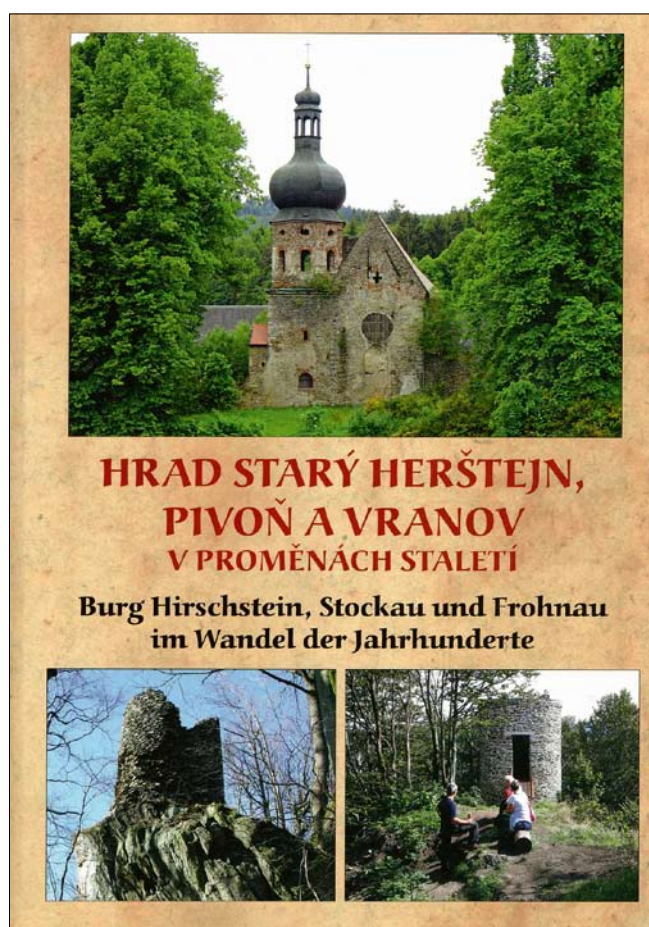
První tři příspěvky jsou věnovány hradu Starý Herštejn. Úvodní z nich napsal Jiří Jánský, *Dějiny hradu Starého Herštejna a vztahu jeho držitelů k Pivoňskému klášteru augustiniánů poustevníků*. Autorem druhého článku je Zdeněk Procházka, *Popis hradu Starého Herštejna ve světle povrchového a archeologického výzkumu*. Třetí text napsali Petr Kausek – Tomáš Mařík, *Starý Herštejn a okolí z archeologické perspektivy*.

Následuje článek od Jiřího Jánského, *Vítězné bitvy knížete Boleslava I. a Břetislava I. na česko-bavorské hranici v letech 955 a 1040*.

Blok textů věnovaných Pivoňskému klášteru otevírá Eduard Maur svou historickou studií *Počátky Pivoňského kláštera – mýty, realita, otázky*, kterou publikoval ve sborníku *Minulosti Západočeského kraje* v roce 1999. V ní mimo jiné rekapituluje dějiny historického i umělecko-historického bádání o Pivoňském klášteru, připomíná historické okolnosti rozvoje eremitského hnutí ve střední Evropě se zvláštním zřetelem k historii vilemitského řádu a zejména se zabývá dějinami Pivoňského kláštera. Dochází k závěru, že Pivoňský vilemitský konvent nemohl být založen dříve než ve 40. letech 13. století. Dále dovozuje, že k nahrazení vilemitů v Pivoni (a v Zaječově) mohlo dojít kolem roku 1263. Podrobně se zabývá dějinami Pivoňského kláštera se zvláštním zřetelem k období vrcholného a pozdního středověku. Jeho vývoje jako erudovaného historika se staly základem pro další bádání o Pivoňském klášteře, se kterými je třeba se poctivě vyrovnat.

Následuje další článek od Eduarda Maura s názvem *Pivoňský klášter v raném novověku*. Autor se jím vyrovnává s dějinami kláštera od počátku 15. století až do jeho zrušení v roce 1787.

Obsahem článku Markéty Frdlíkové a Čestmíra Cimlera, *Stavební historie Pivoňského kláštera*, je podrobné vylíčení stavebního vývoje kláštera. Stať obsahuje detailní umělecko-historické rozbor architektury kláštera, dochovaných architektonických fragmentů a uměnovědné

analýzy sochařské složky výzdoby. Autoři podávají přehled dosavadních názorů v této oblasti, včetně jejich kritického zhodnocení. Zájem autorů se soustředil na řadu významných otázek, spojených s bádáním o raně gotické podobě kláštera.

Autoři se podrobně zabývají půdorysným řešením pivoňského klášterního kostela a uvádějí jeho paralely u několika cisterciáckých klášterních kostelů. Snad můžeme uvést ještě další obdobu v dispozici kostela v roce 1232 založeného cisterciáckého kláštera Hude v Dolním Sasku.¹⁾

1) J. Eberle, *Mittelalterliche Zisterzienserklöster in Deutschland, Österreich und der Schweiz*. Petersberg 2011, s. 110, 111. Klášterní kostel je cihelný, datum založení by odpovídalo, nicméně o přímé

Autoři věnovali bedlivou pozornost vegetabilnímu dekoru pokrývajícím architektonické články v presbytáři kostela. Pro motiv zakončení kanelovaných jazykových listů čtyřmi sdruženými rozetkami našli několik příkladů z různých evropských staveb. Tento sebraný materiál je velmi podnětný a umožňuje se zamyslet nad vývojem tohoto konkrétního typu dekoru. Zřejmě k nejstarším výskytům náleží výzdoba hlavice válcové přípory na severní stěně v závěrové části kaple na hradě Krautheim v Bádensku-Würtenbersku. Jak autoři dokládají, je datována do doby kolem roku 1230. Hlavice je v některých podstatných rysech příbuzná s hlavicí v Pivoni, v jiných se naopak odlišuje. Obě hlavice spojuje její základní tvar, proporce, stupeň a způsob vychýlení do prostoru. Obě hlavice dle mého soudu představují rané stádium vývoje bobulových hlavic, což je určující pro jejich slohové zařazení. Německá hlavička je ve výzdobě méně tektonická, výzdoba je dekorativnější, ještě románského typu. Rozety jsou zřejmě na každé bobuli jen tři a jsou doplněny dalším typem vegetabilní rozviliny. Dalším příkladem uváděným autory je dekor hlavice přístěnného pilíře u vstupu do sakristie katedrály sv. Martina ve Spišské Kapitule, datovaný do období první třetiny 13. století. V tomto případě dodejme, že zdejší dekorované hlavice reprezentují vývojově velmi raný typ bobulových kalichových hlavic. Kalichy jsou vzpřímené, sevřené, od svislé osy se odklánějí až svými bobulovými zakončeními v horních částech kalichu. Autoři dále uvádějí jednu z hlavic v křížové chodbě cisterciáckého opatství Chiaravalle della Colomba, jejíž dekor právem považují za blízký dekoru hlavice pivoňské. Způsob rozmístění rozet zakončujících jednotlivé jazykové listy je u italské hlavičky skutečně rozetám pivoňské hlavičky velmi blízký. Na překážku jistě není, že počet tří rozet italské hlavičky se liší od čtyř rozet hlavičky pivoňské. Autoři datují italskou hlavičku do doby před rokem 1250. Způsob jejího provedení a tektonická výstavba hlavičky je již pokročilejší. Dřik kalichové hlavičky tvořený jazykovými listy se odspoda nahoru postupně velmi výrazně vyklání do prostoru, což představuje pokročilejší řešení než u hlavičky pivoňské. Pozoruhodná je dekorativní stylizace povrchu hlavičky, kterou lze zřejmě považovat za přínos daný italským prostředím. Rozety zakončující jazykové listy se, jak uvádějí dále autoři, vyskytují na severní straně hlavní lodi cisterciáckého klášterního kostela v Ottenbergu v Porýní-Falci z první třetiny 13. století. Celkově autoři dekor pivoňského presbytáře považují za srovnatelný s dekorem hlavic přípor pod vítězným obloukem bývalého kostela řádu německých rytířů (dnes kostel sv. Jiljí) v Řezně. Je nutno říci, že jde o kalichové hlavice typologicky srovnatelné s pivoňskými, nicméně se mi zdá, že tyto řezenské hlavice jsou vývojově mírně vyspělejší. Listy jsou výrazněji odpoutány od kalichů hlavic a přesvědčivěji vykloněny do prostoru, zatímco listy pivoňských hlavic mají blíže ke kalichovým hlavicím raného typu s listy spíše připoutanými ke kalichu hlavičky. Postřeh autorů je nepochybně významný a bude třeba se jím v budoucnosti zabývat. Výstavba lodi řezenského kostela řádu německých rytířů je kladena do třetí čtvrti 13. století. Jeho dekor se zdá být blízko dekoru dalších řezenských staveb této doby, jakými jsou některé

raně gotické kalichové hlavice s kanelovými jazykovými listy zakončenými rostlinnými motivy v ambitu kláštera sv. Emmerama,²⁾ či soubor kalichových hlavic s jazykovými listy v severním bočním chóru dominikánského kostela.³⁾ Zejména upozorňují na hlavičku s jazykovými listy zakončenými shluky tří palmetek na severní straně severního chóru řezenského dominikánského kostela, mající motivickou obdobu u palmetek zakončujících jazykové listy u severovýchodní a jihovýchodní svazkové přípory pivoňského presbytáře. Řezenská hlavička je v provedení pokročilejší, listy jsou více prostorově emancipované. Dekor pokrývající obě klenební konzoly v místech vítězného oblouku pivoňského presbytáře je podle autorů silně stylizovaný a považují jej za ryze románský. Dekor dvou svorníků hodnotí jako shodný s dekorem severní konzoly při vítězném oblouku. Takto vytvořená skupina není bez zajímavostí. Třeba uvést, že dekor hlavic i svorníků je v první polovině 13. století jak v cisterciáckých kláštřích, tak i v jiném prostředí, např. u významných biskupských středoevropských staveb a jinde, kompozičně proveden zásadně jako symetrický. Výjimek je relativně málo. Nepravidelnost ve vedení stonků a v uspořádání listů najdeme např. u některých hlavic dómu v Bamberku nebo na portálech kostela sv. Jana ve Švábském Gmündu. Nepravidelné uspořádání dekoru na severní konzole pod vítězným obloukem presbytáře v Pivoni není tedy zcela běžné a mohlo by být určitým vodítkem při hledání jeho slohových východisek. Dekor pivoňských kalichových hlavic je srovnatelný, kromě již publikovaných obdob norimberských a bamberských,⁴⁾ i s některými dalšími významnými středoevropskými příklady bobulových hlavic.

2) Konkrétně je možno uvést jednu z hlavic v západním křídle zdejší křížové chodby. Zakončení jazykových listů této patrové hlavičky je v podobě dvojice rozet doplněných trojlístem. Zakončení listů včetně jejich celkové kompozice jsou výrazně výtvarně stylizovaná. Hlavice je dokladem dlouhého přežívání sledovaného motivu a zároveň jeho transformace ve prospěch nových výtvarných potřeb. Se stavbou západního křídla křížové chodby bylo započato kolem roku 1250 a jeho stavba se zřejmě protáhla až do konce 13. století. M. Piendl, St. Emmeram in Regensburg. Die Baugeschichte seiner Klostergebäude. Thurn und Taxis Studien 15. Band. Beiträge zur Baugeschichte des Reichsstiftes St. Emmeram und des fürstlichen Hauses in Regensburg. Hrsg. Max Piendl. Kallmüntz, s. 233, 234, a obr. 34.

Jen na okraj na tomto místě zmíníme motiv palmetek zakončujících jazykové listy u hlavic přípor v severovýchodním a jihovýchodním koutě presbytáře pivoňského presbytáře, který má jistou tvarovou obdobu u dekoru jedné z hlavic v trojlodí dominikánského klášterního kostela v Řezně. V případě řezenské hlavičky se jedná o shluky drobných trojlístů. Kostel řezenských dominikánů byl dokončen až kolem roku 1290, hlavička tedy nepochybně vznikla až v pokročilé druhé polovině 13. století, čemuž dle našeho soudu odpovídá i vyspělý tvar hlavičky s prostorově silně vyvinutými jazykovými listy. Případ hlavičky v Řezně dokládá, jak dlouho tento typ rostlinného zakončení jazykových listů ve středoevropském prostoru přežíval.

3) Datace vzniku východních chórů dominikánského klášterního kostela v Řezně není ustálena. A. Hubel, Eine Stadt im Bauboom – Regensburg zur Zeit Kaiser Ludwigs des Bayern, s. 38, in: Ludwig der Bayer wir sind der Kaiser! (Hsg. Peter Wolf et al.), Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2014, Augsburg 2014, klade začátek jejich výstavby před rok 1246 a dokončení k roku 1279. W. Schenkluhn, Architektur der Bettelorden. Die Baukunst der Dominikaner und Franziskaner in Europa. Darmstadt 2000, s. 111 a pozn. 277 na s. 252 předpokládá na základě starší literatury dokončení východního chóru již v roce 1254.

4) P. Kroupa, Rostlinný dekor na českých stavbách 13. století, Praha 2019, s. 65. Ke slohovým obdobám hlavic v dómu v Bamberku přidejme ještě příklad jedné z hlavic na jižní stěně přepážky v jižním rameni transeptu.

Jde o několik hlavice ve východním přízemním ochozu dómu v Magdeburku nebo o jednu z hlavice západního křídla kláštera Zwettl. Všechny uvedené bobulové hlavice jsou typologicky obdobné: k jejich nevysokým kalichům jsou pevně připoutány kanelované jazykové listy, odpoutávající se ve většině případů do volného prostoru velmi neochotně a až v horních částech listů. U některých hlavice jsou vrchní části listů do prostoru téměř zalomené nebo jsou listy připoutané ke kalichu hlavice dokonce po celé své výšce a do prostoru vybíhá jen zakončení v různě tvarované podobě, nejčastěji ve tvaru bobule. Nejde nám zde o naznačení jakékoli přímé souvislosti mezi pivoňskými hlaviciemi a hlaviciemi z Magdeburku či Zwettlu, chceme jen poukázat na existenci typu, příznačného pro nejranější etapu pronikání raně gotického vegetabilního dekoru do střední Evropy. Příklady z Magdeburku a Zwettlu pocházejí z let 1215–1230, resp. první poloviny 13. století.⁵⁾

Důležitá zjištění přináší rozbor autorů archeologickým výzkumem nalezeného svorníku s reliéfem Beránka Božího ve věnci.⁶⁾ Rozdělme problém analýzy reliéfu na dvě části. První je otázka slohového posouzení reliéfu. Autoři právem považují reliéf za významné sochařské dílo, vyznačující se výraznou plasticitou. Upozorňují na zaoblenou formu jeho provedení, spatřují v něm určitý stupeň monumentalit a plasticity, které jsou podle nich charakteristiky příznačné pro sochařství na rozmezí románského a raně gotického umění. Zároveň připomínají, že se ve velmi obecné rovině s těmito formami shledáváme v první polovině 13. století.⁷⁾ Provedení srovnávají se svorníky v cisterciáckém klášteře Velehrad. Důležitá je i druhá složka, to jest ikonografie reliéfu. Upozorňují na

skutečnost, že se stojícím beránkem se zdviženou nohou se setkáváme již před polovinou 13. století a jako příklad uvádějí reliéf Beránka Božího na pulpitu v kapitulní síni kláštera v Oseku. Za nejvýznamnější prvek pak pokládají motiv věnce, který tvoří borduru kolem ústředního figurálního výjevu. Podle autorů se s tímto ikonografickým typem Beránka Božího obklopeného věncem setkáme výslovně jen před polovinou 13. století. Jako příklad uvádějí svorník z polského cisterciáckého kláštera Sulejów. K autory předložené slohové analýze reliéfu svorníku je možno dodat následující. Reliéf Beránka Božího na pivoňském svorníku se nepochybně vyznačuje, jak autoři sami zdůrazňují, výraznou plasticitou. Reliéf je vzhledem k typu a velikosti sochařského díla relativně vysoký. Vyznačuje se výrazným oblým tvarem jako základní složkou výtvarného projevu a kontrastem plastické hmoty s hlubokými, stín zachytávajícími prohlubněmi. Vysoký objem reliéfu je natěsnán do poměrně malého prostoru, diktovaného typem a velikostí architektonického článku. Vše je zpracováno stejnými výtvarnými prostředky, a to jak reliéf vlastního Beránka, tak i věnec. Kromě autory zmíněného Beránka Božího na pulpitu v kapitulní síni v Oseku, zmiňme i další sochařské dílo z prostředí kláštera v Oseku. Jedná se o reliéf Vítězného Beránka, sochařské dílo vyznačující se mimořádnou plasticitou. Jaromír Homolka v něm spatřuje souvislost s klasickou fází gotického sochařství před polovinou 13. století.⁸⁾ Nechceme zde srovnávat pivoňský svorník s oseckým Vítězným Beránkem, jde nám jen o naznačení možného společného slohového východiska obou děl.

Autoři se nevyhýbají popisům a slohovým rozborům tvarosloví architektonických článků presbytáře kostela. Zmiňují neprofilované meziklenné pasy i pasy přístěnné, upozorňují na složitější profilaci žeber východního klenného pole v podobě vejcovce s odkrojenou špičkou i na jednodušší profilaci žeber západního klenného pole složeného z hranolového základu a vejcovce s okrojenou špičkou. Právem věnují zvýšenou pozornost fragmentu s náběžním štítkem s motivem plastické lilie a upozorňují, že jde o motiv vyskytující se zejména v první polovině 13. století. Jako příklady jeho výskytu uvádějí benediktinský kostel v Jáku, cisterciácký klášterní kostel v Lilienfeldu atd. Zmiňují rovněž výklenek ve východní stěně pivoňského presbytáře, s ostěním vyzdřeným z tesaných kvádrů vrcholícím otevřeným trojlistem, který má obdobu u výklenku v chóru cisterciáckého kostela v Arnsburgu z první třetiny 13. století. Autoři rovněž připomínají poukaz Dobroslava Líbala na svazkové přípory katedrály v Bourges.⁹⁾

8) J. Homolka, *Sochařství doby posledních Přemyslovců. Umění doby posledních Přemyslovců* (ed. Jiří Kuthan), Praha 1982, s. 94.

9) D. Líbal, *Raně gotický presbytář bývalého klášterního kostela v Pivoni. Umění XXX/1982, č. 5, s. 452.* Líbal zde upozorňuje, že svazkové přípory v Pivoni jsou pevně spjaté s masivním polopilířem o téměř půlválcovém průřezu. Poukazuje na analogii s pilíři katedrály v Bourges, stavěné od východu od roku 1195 a v zásadě dokončené k roku 1250. Obecně platí, že není sice smysluplné poukazovat na tak geograficky vzdálené analogie, jakou bezesporu Bourges je, berme to jako opatrný poukaz na možné východisko. Určující budou případně další, co možná geograficky nejbližší a historicky zdůvodnitelné obdoby v zejména k Čechám přilehlých německy mluvících oblastech. Omluvou pro tento poukaz může být určitá neobvyklost výskytu tohoto typu svazkového polopilíře v českém prostředí. Jen

5) Vznik přízemního východního ochozu dómu v Magdeburku je kladen do let 1215/30. M. Sussmann, *Zu den Bauphasen und der Bautechnik des Magdeburger Doms (1207–1520). Aufbruch in die Gotik. Der Magdeburger Dom und die späte Stauferzeit* (Hsg. Mathias Puhle). Mainz, Magdeburg 2009, s. 129.

6) Svorník byl získán archeologickým výzkumem Pavla Břicháčka v roce 2009 z násypů při výkopu rýhy pro kanalizaci v ploše jižně od kostela. Nálezy byly publikovány P. Břicháček-P. Herait, *Archeologický výzkum kláštera v Pivoni* (okl. Domažlice). *Archeologie západních Čech* 9/1, 2018, s. 107. Zde i fotografie svorníku obr. 13 na s. 110.

7) Jako příklad plasticky provedeného klenného svorníku můžeme bez nároku na bližší vazbu k Pivoni uvést svorník s Beránkem Božím ve vegetabilním věnci ze vzdáleného Burgundsku. Jde o svorník z opatského kostela Saint-Pierre ve Flavigny-sur-Ozerain, jehož vznik je kladen do let 1235/45. Ch. Sapin, *Flavigny gothique. Éléments nouveaux pour l'étude de l'architecture et de la sculpture gothique en Bourgogne. Bulletin Monumental*, tome 138, č. 4, 1980, zvláště s. 430–431, obr. na s. 429. Mimořádná plasticita provedení Beránka Božího i rostlinného dekoru věnce dokládá, jak výrazná sochařská díla v této době mohla vzniknout a také vznikala v tak umělecky vyspělé oblasti, jakou Burgundsko nepochybně v této době bylo. Plasticité kvality svorníku vyniknou i ve srovnání s podobnými burgundskými díly této doby. Další burgundský příklad plasticky provedeného svorníku s Beránkem Božím s vegetabilním dekorem představuje svorník z přízemí paláce Du Pape Gelase u opatství Cluny. Vyobr. N. Strajford, J. Henriot, *Les batiments de l'abbaye de Cluny à l'époque médiévale. État des questions. Bulletin Monumental*, tome 150, č. 4, 1992, obr. 30 na s. 405. Rovněž tak svorník v kostele sv. Petra a Pavla v burgundském Aignay-le-Duc vykazuje plastické kvality, byť zřejmě méně výrazné, než oba dva výše uvedené svorníky. Ke svorníku Ch. Sapin, o. c., s. 431. Obdobný svorník najdeme v chóru důležité templářské kaple Hof Iben (Porýní-Falc), tentokrát s naturalisticky provedenou vinnou révou formálně tvořící borduru kolem Beránka Božího. Na kapli se pracovalo zřejmě od poloviny čtyřicátých let 13. století. K. Kappel, *Die Templerkapelle von Iben. Der Naumburger Meister. Band 1. Petersberg* 2011, s. 606, obr. 16 na s. 603.

Autoři popisují patky přípor složené shora z menšího horního oblého prstence, výžlabku a mohutného oblého spodního prstence, položeného na směrem dolu se rozšiřujícím plintu. Patky jsou individualizované, každý prut přípor má svou patku. Hodnotí patky jako archaické, odpovídající tvarosloví románské architektury. Zároveň připomínají hodnocení D. Líbala, který upozornil na obdobu u patek podpor refektáře kláštera Velehrad z doby 1225.¹⁰⁾ Dodejme, že vývoj patek lze dobře sledovat u dómu v Bamberku dokončeného v roce 1232 (resp. 1233/34), který se kontinuálně vyvíjel od románského období po období raně gotické. Skladba profilace patek sice zůstává po celou dobu jejich vývoje shodná, mění se však proporce i tvar některých jejich komponentů. V nejstarších východních románských částech (východní chór) dómu jsou pro patky typické mimořádně plastické střední výžlabky, doprovázené drobným členěním v podobě ústupků apod., aby se přes tvary patek ve středních částech dómu (boční loď) vývoj dopracoval k patce (raně gotický západní chór) s menším horním oblým a mohutným spodním prstencem s relativně menším výžlabkem mezi nimi, dole opřeným o plintus.¹¹⁾ Spodní prstenec již nemá komplexně zaoblený tvar, jako u románských patek ve východních částech dómu, nýbrž je na svém spodním okraji ohraničen po svém obvodu ostrou, jasně vymezenou hranou. Nechceme zde dovozovat jakýkoliv vztah mezi Bamberkem a Pivoní, jen se pokoušíme na příkladu vlivného dómu v Bamberku demonstrovat vývojovou pozici pivoňských patek. Povrchy jejich obou, po celém obvodu zaoblených prstenců, odpovídají nejstarším příkladům bamberských patek z románských částí dómu. Výše uvedené Líbalovo hodnocení patek včetně teze autorů textu knihy má své opodstatnění.

Co se týče krycích desek nad dekorovanými hlavicemi v interiéru presbytáře, uveďme zde jen stručné předběžné hodnocení. Jejich profilace je poměrně složitá. Zjednodušeně popsáno: horní část krycí desky má dvě části oddělené drážkou, spodní část je šikmo zkosená. Následuje směrem dolů výžlabek a spodní zakončení v podobě méně prostorově vyvinutého oblounu. Autoři podávají podrobný popis profilace krycích desek a uvádějí několik příkladů užití obdobných krycích desek. Jde o severní křížovou chodbu kláštera sv. Emmerama v Řezně, kostel sv. Ulricha tamtéž,¹²⁾ kostel sv. Jiljí v Řezně či hlavní loď mino-

ritského kostela v Jihlavě. Zároveň logicky konstatují, že uvedené příklady nemohou být dostatečným dokladem vzniku krycích desek před rokem 1250. Pokusme se vytyčit zjednodušený základní vývoj krycích desek s uvedenou (nebo v základních rysech srovnatelnou) profilací. Profilace má příbuznou (u spodní části horní desky je zaoblení místo zkosení) obdobu u (zřejmě všech) krycích desek hlavic ve východním ochozu přízemí chóru vlivného dómu v Magdeburku, pocházející z let 1215/30. Obdobnou profilaci najdeme i u některých hlavic tzv. biskupské chodby v patře východního chóru magdeburského dómu z let 1230/40.¹³⁾ Příslušné hlavice biskupské chodby jsou již proporčně drobně odlišné od hlavic v přízemí, skladba jejich profilace však víceméně zůstává. Pozoruhodné je, že dělicí drážka se u horních desek těchto hlavic posunula výrazně směrem dolů. Modifikované typy těchto hlavic s příbuznými profilacemi (s posunutou drážkou směrem dolů a výrazným výžlabkem) se vyskytují ve východním a severním křídle křížové chodby kláštera Zwettl z doby po roce 1210. Zjednodušený, avšak v profilaci velmi obdobný (prakticky totožný) typ hlavice, najdeme i ve východním křídle křížové chodby kláštera v podunajském Lilienfeldu ze druhé čtvrti 13. století, nebo v západním chóru dómu v Bamberku ze druhé čtvrti 13. století. Obliba tohoto typu profilace u krycích desek hlavic neustává ani v průběhu druhé poloviny 13. století. U některých vlivných staveb se v českém prostředí stává v principu takto profilovaná krycí deska hlavice, doplněná různými obměnami a tvarovými obohaceními, hojně používaným prvkem. Je tomu tak např. u severního portálu kláštera Hradiště. Zde modifikace spočívají v mírně sešikmeném čele horní krycí desky a v posunutí drážky směrem dolů. Polygonální hlavice zde tvoří kontinuálně probíhající římsu. Výrazný posun v profilaci představují hlavice západního portálu klášterního kostela v Polici nad Metují. Horní část krycí desky je tvořena sestavou složenou ze dvou šikmých čel a jedním vloženým oblounem, hlavice tvoří kontinuální pás. U severního portálu kostela sv. Jana Křtitele ve Dvoře Králové (kol. 1270) je profilace hlavic málo plastická a výrazně zdobnější. Redukci a snížení plasticity zaznamenáme rovněž u hlavic portálu do kaple Andělů Strážných v klášteře Zlatá Koruna (3. čtvrt 13. stol.) atd.¹⁴⁾ Zde stručně a bez nároku na úplnost naznačený vývoj tohoto typu profilací krycích desek v průběhu 13. století by mohl, a po potřebném zpřesnění vývoje celého, v budoucnosti

na okraj uveďme, že přístěnná přípora boční lodi východního ochozu chóru katedrály v Bourges je z hlediska dalšího vývoje architektury velmi důležitá. Jak uvádějí Kimpel/Suckale je její jádro vrostlé do stěny, takže s ní tvoří jeden optický celek. Toto řešení zde poprvé provedené v podobě optického přiznání stěny, je východiskem pro vznik pozdně gotické architektury, rozvíjející se následně zejména v oblastech východně od Rýna. Na jádru přípor jsou v pravidelných rozstupech rozmístěné válcové přípor. K tomu D. Kimpel, R. Suckale, *Die gotische Architektur in Frankreich 1120–1270*. München 1985, s. 304. Zdali skutečně a jakými cestami tento architektonický prvek postupoval následně střední Evropou směrem na východ, by mohlo být předmětem dalšího zkoumání.

10) D. Líbal, *Raně gotický*, o. c. v pozn. 9, s. 450. Zde rovněž upozornění na dolu se rozšiřující soklíky, které autor považuje za přínáležící k nejstarší variantě gotických trnožů, které ale přezívají v jednotlivých případech do konce druhé čtvrti 13. století.

11) *Die Kunstdenkmäler von Oberfranken. Stadt Bamberg. Domberg*, 1. Das Domstift (Hg. Matthias Exner). Berlin, München 2015, např. obr. 358, 499, 701.

12) Autoři mají nepochybně na mysli hlavice přípor v hlavní lodi kostela sv. Jiljí. S navrženou obdobou lze souhlasit. Zřejmě odlišná je situace u patek loď. Jejich profilace věrohodně zakreslil F. Mader,

Die Kunstdenkmäler der Oberpfalz. XXII Stadt Regensburg. II Die Kirchen der Stadt. München 1933, obr. 5. Je-li publikovaná kresebná dokumentace přesná, pak z ní vyplývá, že prstenec spočívající na plintech nejsou oblé po celé výšce, nýbrž jejich ložná plocha je rovná. Nejde tedy o románský tvar, kterým se vyznačují prstenice v Pivoní, nýbrž již o profilaci raně gotickou, na kterou jsme upozornili výše v případě dómu v Bamberku.

13) Jak byla střední Evropa v této době provázána vzájemnými uměleckými vazbami dokládá i skutečnost, že vznik biskupské chodby je připisován mistru v písemných pramenech zmiňovaném jako *Bonesac*, který mohl působit při stavbě křížové chodby švábského kláštera Maulbronn. M. Sussman, o. c. v pozn. 5, s. 130.

14) U některých velmi významných a vlivných saských staveb šel vývoj profilací krycích desek ve druhé polovině 13. století poněkud odlišným směrem. To platí především pro trojlodí dómu v Magdeburku, dóm v Naumburgu či kostel kláštera Pförta. U nich se se sledovaným typem profilací v tomto období prakticky nesetkáme. Příznivější není ani situace v dómu v Mišni, i když profilace krycích desek hlavic letneru a v tzv. osmibokém stavení bychom mohli snad považovat za zjednodušenou a modifikovanou variantu sledovaného typu.

umožnit přesnější zařazení pivoňských hlavic do tohoto vývojového proudu, včetně jejich datace.

Autoři upozorňují dále na to, že krycí desky jsou individualizovány. U hlavic pětidlých přípor jsou odděleny zářezy, zatímco východní koutové krycí desky tvoří jeden trojboký architektonický článek. Krycí deska v severovýchodním koutě je navíc silně poškozena. Individualizace krycích desek je výrazem snahy o tektonizaci článku, která má kořeny ve skeletu gotické katedrály jako stavebního typu. Postupem času dochází ke sjednocování jednotlivých architektonických článků a k odbourávání jejich zvláště tektonické funkce. Tento proces je dlouhý a má mnohé odbočky.

V závěru kapitol o nejstarších gotických částech Pivoňského kláštera autoři docházejí k závěru, že ve shodě se závěry Dobroslava Líbala, který jako jeden z prvních datoval jejich vznik do doby před rok 1250, uvažují o době jejich možného vzniku i mezi lety 1240–1250. Zároveň uvádějí možnost, že pivoňský presbytář není dílem vilemitů ani augustiniánů eremitů. Uvažují o tom, že se na daném místě různé řády mohly vystřídat a dokládají to příklady z německých oblastí.

Po kapitolách věnovaných nejstarším gotickým částem kláštera následují kapitoly líčící stavební dějiny kláštera v období pozdního středověku, renesance, baroka a úprav kláštera v 19. a 20. století.

Učiněné závěry obou autorů jsou velmi podnětné a v určitých aspektech kladou naše poznání na reálný základ. Zároveň nastolují další logické otázky, kterými se bude třeba v souvislosti s gotickým jádrem Pivoňského kláštera zabývat. Jsem toho názoru, že nezbytným předpokladem pro úspěšné vyřešení problému gotického presbytáře Pivoňského kláštera je provedení jeho podrobného stavebního průzkumu.¹⁵⁾ V rámci něj bude třeba ověřit vzájemný vztah jednotlivých architektonických článků, zjistit, které z nich jsou in situ nebo u kterých jde případně o spolie. Bude nutno vyhotovit fotogrammetrické zaměření zdiva a provést jeho následný průzkum, nezbytné bude provést mikroskopické vyšetřené vrstev nátěrů, rozbor složení omítek a malt ze vzorků odebraných v různých částech presbytáře, včetně petrografického průzkumu kamene u jednotlivých architektonických článků. Upozorňují dále na skutečnost, že horní části kalichových hlavic s rostlinným dekorem vzbuzují rozpaky. Srovnáním s jinými dobře dochovanými hlavicemi postrádáme u pivoňských hlavic jejich tvarově obvyklé oblé a vyklenuté horní části včetně půlkruhových zakončení. Na místo toho jsou u pivoňských hlavic jen amorfní (osekané?) části kamene. Tuto skutečnost bude třeba v rámci průzkumu uspokojivě vysvětlit. Mimochodem, pokud spekulativně rekonstruuje vrchní části hlavic do předpokládané původní podoby, zdá se, že byly více vysunuty do prostoru než spodní část profilované krycí desky umístěné nad nimi. Bylo by to řešení dosti běžné, které najdeme např. v Bamberku, Ebrachu, Lillienfeldu (křížová chodba i kostel) či v dómu ve Vídeňském Novém Městě nebo v přízemním východním ochozu dómu v Magdeburku apod.¹⁶⁾ Teprve výsledky pro-

vedeného průzkumu mohou být podkladem pro odpovědný slohový rozbor jednotlivých článků.

Autorem následujícího textu je archeolog *Pavel Břicháček*. Jeho obsahem je souborný přehled výsledků dosavadních záchranných archeologických výzkumů v areálu Pivoňského kláštera. Po úvodní kapitole, obsahující stručný souhrn stavebního vývoje areálu a jeho současný stav, následuje řada kapitol věnujících se záchranným archeologickým průzkumům počínaje rokem 1992 až po dnešek. Texty obsahují popis výzkumných prací, nálezů a jejich vyhodnocení. Součástí textů je grafická a fotografická dokumentace. V analýze nálezů z archeologického výzkumu v roce 2009 je u průzkumu snížené jižní části plochy jižně od kostela uveden nález souboru gotických architektonických článků, jako jsou rané gotická klenební žebra s vejčitou profilací, přípory a zejména výše uvedený svorník s reliéfem Beránka Božího obklopeného věncem. Nutno podtrhnout, že záchranné archeologické výzkumy přinesly mimořádně cenné výsledky, bez kterých by poznání stavebních dějin areálu kláštera bylo zcela neúplné. V poslední kapitole svého textu autor uvádí, že klášter v Pivoni byl založen vilemity s tím, že tento původem italský řád pronikal na konci první poloviny 13. století do prostoru severně od Alp. Autor dále uvádí, že některé prvky, jako je podoba kostelního závěru či jeho výzdoba, jako jsou hlavice přípor s bobulemi ukončené listy, jsou nejčastěji užívanými dekorativními prvky v odpovídajících italských oblastech 13. a 14. století. Zároveň připouští, že svou roli mohly hrát i vlivy z Porýní a z Řezna. Dodejme, že spíše než o italských východiscích, je třeba z mnoha důvodů uvažovat o geograficky bližších oblastech, jakými je především přilehlé Bavorsko.

Autorem závěrečného textu s titulem *Strípky z dějin Pivoně a Vranova*, je *Štěpán Zemek*. Autor v něm líčí různé dějinné události z historie dotčených míst. Opírá se o písemné prameny, a doplňuje tak vhodným způsobem text celé knihy. Kapitoly jeho textu jsou doplněny historickými fotografiemi včetně písemných pramenů.

Recenzovaná publikace jako celek představuje nesporný přínos k dosavadnímu bádání o všech památkách, jichž se její obsah týká. Stane se nepochybně neopominutelnou součástí celkového badatelského úsilí a každý se bude muset s jejími závěry poctivým způsobem vyrovnat. Je inspirací pro další zkoumání. Závěrem jen připomínka nižší kvality některých černobílých fotografií a snad i to, že autoři studie o Pivoňském klášteře Markéta Frdlíková a Čestmír Cimler na několika místech zaměnili jméno Pavla Kroupy za Petra Kroupu.

PAVEL KROUPA

15) M. Kovář, Na okraj k opomíjeným architektonickým formám raně gotického presbytáře augustiniánského (dříve vilemitského) kláštera v Pivoni. *Minulostí západočeského kraje* 51. Plzeň 2016, s. 219.

16) Např. v křížové chodbě ve Zwettlu se vrcholy (pokud je mně dostup-

ná dokumentace pravdivá) kalichů hlavic naopak víceméně kryjí s okraji spodních částí krycích desek. Může jít o slohový prvek, který by mohl hrát při hledání tvaroslovných obdob určitou roli.